

Når børn bliver fjender

- om tysk-norske krigsbørns opvækst

Krigsbørnenes historie er beretningen om, hvad et helt samfund - regering, kirke, lægevidenskab, skole og befolkning - har tilladt sig overfor børn i en ekstremt udsat position.

Af Eva Simonsen

De norske "tyskerbørn", med norsk mor og tysk eller østrigsk far, blev født mellem 1940 og 1946. Vi ved ikke nøjagtigt hvor mange de er, men det antages at tallet ligger omkring 10.000. Der er grund til at tro, at mange af disse mennesker ikke selv ved, hvem deres biologiske far er.

Ordet "tyskerbørn" på dansk lyder i mine norske ører ikke så slemt endda, men på norsk blev de under og lige efter krigen kaldt for "tyskerunger". Et hadefuldt og forfærdeligt skældsord. Så belastet var dette folkelige udtryk, at myndighederne allerede i 1945 officielt erstattede det med det mere neutrale ord "krigsbørn", som var mere på linje med internationale betegnelser som "war babies" eller "Soldatenkinder". Hensigten var at befri børnene for det forhadte tyskerstempel i håb om, at det ville gøre opvæksten lettere for dem. Ikke desto mindre forblev "tyskerunge" det udtryk, som levede videre blandt folk.

I sin iver efter at beskytte børnene mod forfølgelse forsøgte myndighederne også at skjule deres identitet ved at give dem nye dåbsattester, hvor de tyske navne Horst og Gretchen var skiftet ud med Harald og Sigrid.

Mange af disse børn fik en meget speciel og vanskelig skæbne i Norge og Tyskland,

under og efter besættelsen. Først indenfor de seneste 10 år har offentligheden gradvist fået kendskab til, hvilken behandling og hvilke liv som blev mange af disse børn til del. At historien er blevet trukket frem i lyset skyldes afstanden i tid til det passerede og et ønske i norsk opinion og blandt historikere om at nuancere og kaste lys over det norske retsopgør efter krigen. For krigsbørnenes vedkommende betød det meget, at der kom en ændring i adoptionslovgivningen i slutningen af 1980'erne, som gav adoptivbørn ret til at få kendskab til deres biologiske forældre. Mange af tyskerbørnene var adopterede, hvorfor lovændringen blev en vigtig mulighed for dem. De fik endelig at vide, hvem de var: At de havde tysk, ikke norsk far, sådan som mange troede. En proces som også har foregået i Danmark. Jeg tænker her særligt på Lotte Tarps bog fra 1997 *Det skulle nødig hedde sig*.

Denne nye vished om egen identitet gav en tryghed, som fjernede gammel skam og følelse af underlegenhed. Halvkvædede viser om "tysker", fortielse, skjulte anklager, oplevelse af foragt og spot, også decideret mishandling som nogle af børnene havde oplevet under opvæksten, fik en forklaring. Den nye tryghed, men også sårbarhed, blev

drivkræfter i den kamp som krigsbørnene nu har ført i flere år for at få forklaringer på samt oprejsning og erstatning^{a)} for ødelagte liv.

Denne kamp er foreløbig kulmineret med en uforbeholden beklagelse fra den norske statsminister og undskyldninger fra den norske kirke for den måde, det norske samfund har behandlet krigsbørnene på.

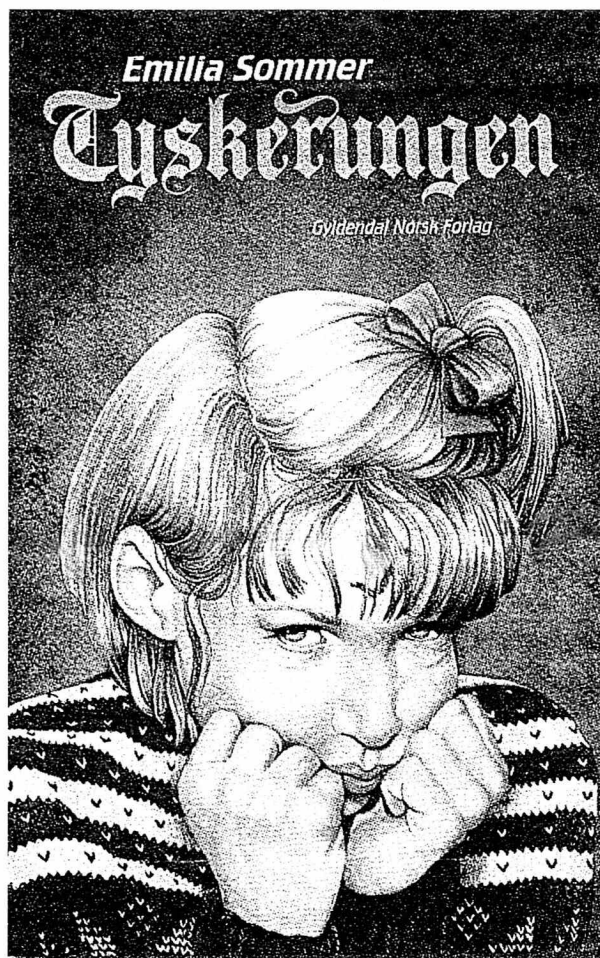
Nogle ganske få ansøgninger fra krigsbørn om erstatning på grund af tabt skolegang og fejlanbringelse er blevet imødekommet. Men begrundelsen for at give erstatning har ikke været, at ansøgerne er krigsbørn, men andre grunde som mangelfuld skolegang – at de eksempelvis ikke har lært at læse.

Det hører også med til billedet, at flere hundrede krigsbørn har søgt den norske stat om erstatning for den behandling, de har været udsat for, fordi de var tyskerbørn – mangelfuld skolegang, fejlplacering i specialskoler og på anstalter for åndssvage, overgreb, mishandling og trakassering. Sagerne er blevet afvist med den begrundelse, at beviserne juridisk set er for dårlige.

Derimod har den norske regering givet bevillinger, så Norges Forskningsråd har kunnet gennemføre et pilotstudie, hvorefter rådet nu skal igangsætte et større forskningsprojekt, som skal kortlægge krigsbørnenes opvækst.

Der er imidlertid indenfor gruppen af krigsbørn, som er organiseret i flere forskellige organisationer, uenighed om, hvad en oprejsning indebærer. Nogle siger, at penge ikke er det væsentlige, mens andre er af den opfattelse, at kun økonomisk erstatning betyder noget. Forskning i deres opvækst som en vej at gå for at læge sårene og gøre livet lidt lettere for dem, som slås med senskader og eftervirkninger, afvises. Forskning opfattes som verdensfjerne og ligegyldige akademiske øvelser, uden reel betydning for dem, som har behov for samfundets støtte og hjælp.

Selv er jeg af den opfattelse, at denne historie, eller rettere de mange individuelle, personlige historier, desværre er en uhyre vigtig del af vor nære, store fælles

Harriet von Nickel, som skrev "Tyskerungen" under pseudonymet Emilia Sommer – er én af dem der kræver to millioner kroner i erstatning af den norske stat. Imidlertid er en række vidner trådt frem med påstande om, at forfatteren lyver i sin bog. De mange eksempler hun giver i bogen på mishandlingen af hende som "tyskerunge" i en bestemt bygd, imødegås af beboere fra samme bygd, som har kendt Harriet som barn.

I VG (Verdens Gang, stor tabloidavis) udråbes kontroversen som "Krigen om Sandheden" (22.7.2000).

Uanset hvem der besidder sandheden, vidner sagen om hvor besværlige rettergange der er at vente omkring bevisførelsen i sådanne individuelle erstatningssager.

historie. Historien om os alle, som må og skal fortælles.

Mange af disse børn fik jo en skæbne som kastebolde mellem krigsførende nationer, mellem politikere og i magtkampe mellem fag og professioner. I deres uhyre svage position blev de et let offer for vi menneskers mest brutale og utiltalende egenskaber, vor ondskab, svigt, ubarmhertighed og foragt for svaghed. Hvilket må afdækkes, hvis vi skal komme videre som en nation, der kan være bekendt at se sig selv i øjnene.

Hvad der endvidere gør sig gældende er det forhold, at der i kølvandet på debatten om tyskerbørnene har rejst sig røster, som hævder, at der også var andre grupper af børn, som har lidt efter krigen. Det gælder børn af forældre, som var nazister, og som nu også kræver oprejsning for den behandling de var udsat for^{b)}.

Min egen opfattelse er, at disse to sager ikke skal sammenblandes. Krigsbørnsagen er en enestående historisk hændelse, som også fortjener at blive behandlet som en sådan. Den skal undersøges ud fra sin egenart, hvad der er flere grunde til. For det første den afgørende at yde disse børn fuld retfærdighed. Det er deres tur til at blive set, til at fortælle og blive lyttet til. Tyskerbørnene har ikke fortjent at drukne i en flom af sørgelige beretninger i øvrigt om opvækst efter krigen. Og der er en del som i øjeblikket fisker i mudret vand, eller snarere i det kølvand, som sympatien for krigsbørnenes sag har bragt frem. Enkelte politikere hævder det synspunkt, at den norske stat skal gennemføre et politisk og økonomisk opgør overfor krigsbørnene på samme måde som de har gjort det i forholdet til de norske jøder. En komplet uforståelig sammenligning, som Det Mosaiske Trossamfund naturligt nok reagerede stærkt på.

En anden grund til forskningens specifikke nødvendighed er, at krigsbørnenes historie er så dramatisk, speciel og mangefacetteret nær samtidshistorie, at den må undersøges for sig. Ved at bruge den som prisme, kan vi få nye indfaldsvinkler til at forstå mekanismer, holdninger, interesser og kræfter, som styrer samfundsudviklin-

gen fra 1940 og frem til idag. Det gælder især i forhold til konstruktionen af afvig og normalitet, men også som indfaldsvinkel til at belyse barndom i norsk efterkrigstid i det hele taget. En sådan undersøgelse vil også kunne reflektere aktuelle udstødnings- og marginaliseringsmekanismer i vor tids børne- og ungdomsmiljøer.

Det er det genuine og historisk set enestående vi må forholde os til – for at få større indsigt i de universelle og komplicerede spørgsmål om skyld, forsoning, tilgivelse eller straf mellem mennesker, som disse sager rejser på hver deres unikke måde.

For at vise hvor komplekse og følsomme forholdene er omkring disse nu voksne mennesker i midten og slutningen af 50'erne, vil jeg fortælle noget af det, som skete med to specielle grupper blandt de norske krigsbørn.

Den første gruppe er de børn, som blev "landsforvist", men "hjemtaget". Den anden er den gruppe, der blev kategoriseret som åndssvage og anbragt i institutioner for åndssvage.

Landsforviste "tyskerunger" – hjemtagne krigsbørn

Efteråret 1945 forsamledes europæiske børneværnsfolk, læger, psykologer og pædagoger i Geneve for at drøfte den fortvivlede situation blandt Europas børn efter freden. Da den norske udsending fremlagde Norges store problem ved krigens afslutning, de 10.000 krigsbørn, var der til hendes forbavselse overhovedet intet gehør blandt de andre kongresdeltagere. Jovist, de andre lande havde da også i tusindvis af sådanne børn, men noget problem eller trussel for landene udgjorde disse børn ikke. De havde jo deres mødre. Det vigtige for konferencen var at få organiseret hjælp til de store skarer af hjemløse, forældreløse, syge og sultende børn, som prægede Europa.

Hvad var så specielt ved den norske situation? Hvilken trussel udgjorde disse 10.000 børn for det norske samfund? Hvilke tanker og forslag havde de norske myndigheder

med henblik på at løse det, som de norske myndigheder fortolkede som så stort et problem?

Mange af børnene var kommet til verden på mødrethjem, tyske såkaldte Lebensborn-institutioner, som besættelsesmagten havde oprettet så nazisterne kunne sikre reproduktion og forbedring af den ariske race.

Drømmen om raceforbedring blev imidlertid aldrig for alvor realiseret i Norge. Himmlers Lebensbornhjem kom til at fungere som almindelige mødrethjem for de efterhånden tusinde af norske kvinder, som fik børn med tyske soldater. Hertil kom de for at føde – og mange af dem efterlod deres barn dér. Det var vanskeligt at være enlig mor, og endnu vanskeligere blev det, når faderen var soldat i den forhadte tyske okkupationshær.

I begyndelsen blev børnene imidlertid anskuet som specielt værdifulde racemæssigt set – de havde højværdige tyske fædre – og i kraft af at mødrene var norske, blev også de betragtet som højværdige i okkupationsmagtens øjne. Alle kvinderne på Lebensbornhjemmene blev imidlertid racemæssigt vurderet efter videnskabelige metoder, for at se om børnene nu også kunne bidrage til at højne racens kvalitet. Børnene blev betragtet som tilhørende den tyske stat, og forsørget af denne. Efter at forbudet mod at tyske soldater kunne gifte sig med udenlandske kvinder blev ophævet i 1941, var der en del som indgik ægteskab med de tyske børnefædre og rejste til Tyskland.

De vanskelige forhold i Norge gjorde, at flere hundrede andre ugifte kvinder lod deres børn sende til Tyskland under krigen. Der kom de til bedsteforældre, plejeforældre eller på børnehjem.

Da freden kom i maj 1945 var forholdene sådan, at de fleste norske krigsbørn og deres mødre befandt sig i Norge, udsat for befolkningens, kirkens og tildels myndighedernes spot og straf. Nogle hundrede børn var rejst til Tyskland med deres mødre, andre var som sagt sendt afsted på egen hånd.

De norske myndigheder handlede herefter hurtigt. Allerede i juni 1945 blev der nedsat et udvalg med juridisk, psykiatrisk og børneværnsfaglige sagkyndige. Dette "Krigsbarnutvalget" ridsede en dystre fremtid op for disse børn og deres mødre. Udval-

get forudså forfølgelse og grov chikane af børnene i en uoverskuelig fremtid. Mødrene blev vurderet som dårligt egnede til at beskytte og tage sig af børnene, ud fra deres beviseligt lave moral og svage sociale stilling. Tværtimod kunne de komme til at opmuntre og fremelske børnenes iboende tyske mentalitet, deres fascistiske og militaristiske træk, mente udvalget. En femteko-

Den rapport som Krigsbarnutvalget afleverede i november måned 1945 er et interessant dokument om forholdet mellem politik og viden-skab i en given historisk sammenhæng. Den psykiatriske sagkundskabs diagnosticering af børnene som åndeligt defekte og forsorgskandidater en bloc, kunne på den ene side bruges af tidens fortalere for deportation og isolering på anstalter. På den anden side var der risikoen for at fremstå som eksponenter for de samme raceteorier som nazisterne forfægtede. I artiklen "Moralsk defekt og åndssvak" (Spesialpedagogikk 6/95) citerer Eva Simonsen psykiateren Ørnulf Ødegaard, direktør på Norges største psykiatriske hospital Gaustad frem til 1971 og faglig rådgiver for Krigsbarnutvalget: "Antar man rent skjønnsmessig at halvparten av de piker det gjelder er arvemessig mindreverdige, skulle man måtte regne med at omlag 2500 av de 9000 barna har arvet sjelelige defekter (særlig åndssvakhet) som selv ikke den omhyggeligste oppdragelse i det beste miljø vil kunne rette på i særlig grad. Dertil kommer at ca 2000 barn som er normalt begavet, har åndssvak mor, og altså er bærere av det defekte anlegg, slik at de kan bringe det videre til sitt eget avkom selv om det ikke ga seg utslag hos dem selv. Hvis også de tyske fedre er mindreverdige, vil alle disse tall øke betraktelig. Saken er altså ikke av ringe betydning, særlig da tatt i betraktning at vårt åndsvakevesen jo på forhånd er helt ute av stand til å ta vare på mer enn en brøkdel av landets egne åndssvake. Det må derfor være helt nødvendig ved en undersøkelse å få brakt på det rene hvor utbredte de sjelelige defekter har vært hos disse pikene, slik at en kan få planlagt forsorgen for de 9000 barna."

li-

lonne ville se dagens lys, blev der sagt. Fra højeste sted i den norske kirke hed det, at mødrene burde fratages deres børn. Både fædrenes og mødrenes synder blev således overført på børnene.

Mødrenes lave kvalitet var blevet fastslået gennem intelligencetest, som havde vist, at et stort flertal var åndssvage. Derfra var der kun én logisk slutning at drage – mødrene havde overført deres arvelige defekt til børnene. Ledende psykiatere mente derfor, at Norge stod overfor en situation, hvor tusindvis af åndssvage børn og kvinder skulle under forsorg. Nye institutioner måtte bygges, med mindre man fandt på andre løsninger såsom deportation. Fra Danmark understregede overlæge Hans Otto Wildenskov situationens alvor og gav gode råd. Hvis ikke det norske samfund tog truslen fra disse såkaldt åndssvage alvorligt, ville det komme landet dyrt at stå i fremtiden.

Åndssvaghed, nazisme og dårlig moral i det hele taget blev anskuet som sider af samme sag. "Havde vi haft en bedre åndssvageforsorg i Norge, havde vi ikke haft så mange nazister", konkluderede den norske regering i deres bagklogskab.

Krigsbørnenes værdimæssige vurdering var brat blevet vendt på hovedet – fra at være racemæssigt værdifulde og udvalgte, blev de fra maj 1945 set på som undermåle-re og mindreværdige. Myndigheder og befolkning så her en løsning, som lå snublen-de nær – at forvise mødre og børn til Tyskland. Begrundelsen var overbevisende med en velkendt dobbelt argumentation: Krigsbørn og mødre ville komme "hjem", og de ville være beskyttet mod forfølgelse fra det norske samfunds side, lød det.

Imidlertid gik tiden, og den norske opinions første raseri og hævnlyst dæmpedes noget. Man fik kendskab til tilstandene i Tyskland og forstod, at det ville være ufor-svarligt, med fuldt overlæg, at sende kvinder og børn til et land med en ufattelig sult og nød. Stemningen vendte, og Krigsbarn-utvalget konkluderede med, at det ville være vigtigt at sørge for, at der blev gjort en indsats for at beskytte krigsbørnene og deres mødre mod overgreb og trakassering i Norge.

Ikke desto mindre havde myndighederne

nogle følgere ude med henblik på at sende børnene ud af landet. Australien var et land, som i forvejen modtog store kontin-genter af såkaldt "forældreløse" engelske børn som billig arbejdskraft. En historie som man bl.a. kan læse om hos den engel-ske journalist Margaret Humphreys¹.

Kontakten mellem norske og australske myndigheder førte dog ikke til noget. Børnene forblev, hvor de var indtil 1948, de fle-ste i Norge, og altså en del i Tyskland. På det tidspunkt besluttede den norske stat, efter pres fra de allierede myndigheder, at "allierede" børn i Tyskland skulle sendes tilbage til deres oprindelige hjemlande. Uden omsvøb eller nærmere forklaringer, og med frygtelige konsekvenser, blev hun-dredvis af norske krigsbørn i Tyskland fjer-net fra dels deres tyske bedsteforældres el-ler plejeforældres hjem, dels fra forskellige børnehjem. Med en seddel om halsen, hvor-på der stod hvad de hed sammen med bed-ste- eller plejeforældrenes navn, blev de transporteret til Norge, til et såkaldt gen-nemgangshjem som de norske myndigheder i al hast havde fremskaffet.

De fleste kom altså til Norge, men om-kring 100 børn kom af endnu ukendte årsa-ger til Sverige. Ingen har en forklaring på dette forhold.

Et norsk/skotsk ægtepar, Cecilie og John Murphy, hun var psykolog, han pacifist som havde været interneret i England under krigen, bestyrede hjemmet for disse mildt sagt uvelkomne børn. De fortæller²:

"Krigsbørnene kom fra meget forskelligartede miljøer i Tyskland. Nogle havde efter alt at dømme haft det godt i deres tyske plejehjem. De var ved godt helbred, ordentligt klædt, og mere end det: de græd og længtes efter deres "Mutti und Vati".

Andre var i en dårligere forfatning, nogle få var stærkt underernærede. Mange af børnene havde breve fra deres tyske plejeforældre syet ind i tøjet eller i små lærredsposer i snor rundt om halsen. Af disse breve fremgik det, at de havde været højt elsket, og at det havde været tungt for plejeforældrene at skulle give børnene fra sig. Mange af brevene fra de ty-ske plejeforældre var hjerteskræende. Enkel-te plejeforældre udtrykte et inderligt håb om at kunne få lov til at beholde børnene.

Da børnene ankom til Norge, viste de sig at

Kilde: Newsweek d. 20. marts 2000

være meget vanskelige. Den ene gruppe, dem som kom fra plejefamilierne, reagerede voldsomt mod at blive skilt fra deres hjem og forældre, for uden videre forklaring at blive sendt til et andet land og dér anbragt på et børnehjem. Mange af disse børn ville udvikle sig til "problembørn".

Det tog lang tid for de fleste af børnene at komme sig over det chock, som flytningen var for dem. Og ingen af dem glemte deres tyske plejeforældre i den tid de var på børnehjemmet. Hvilket også var en af grundene til, at børnene så sent lærte at tale norsk. Det tyske sprog var et af de bånd som knyttede dem til fortiden, i mange tilfælde var der tale om, at de simpelthen ikke ville lære norsk.

Den anden gruppe, dem der kom fra de tyske børnehjem eller kolonier, var vanskelige på en anden måde. Mange af dem var gået fra det ene børnehjem til det andet og havde ikke kendt til det socialt udviklende miljø, som et hjem er. De var hårde, utrygge og destruktive. Enkelte af børnene var så stærkt miljøskade-

de, at det hurtigt blev klart for os, at adoption ikke kunne komme på tale. Med hensyn til adoptioner, så vil vi på det kraftigste beklage, at der ikke blev opnået en ordning sådan at vi, som kendte børnene, kunne få en personlig kontakt med de par som havde til hensigt at adoptere børnene. Når et barn skulle adopteres, foregik det på den måde, at en fra personalet på børnehjemmet afleverede det på et kontor i Oslo Helseråd. Og gik. Barnet var forberedt på at skulle møde en ny mor, som imidlertid ikke var tilstede på kontoret, og når vi gik, brød børnene sædvanligvis ud i gråd. Hvilket ikke er så underligt, når det tages i betragtning, at de havde oplevet noget lignende tidligere.

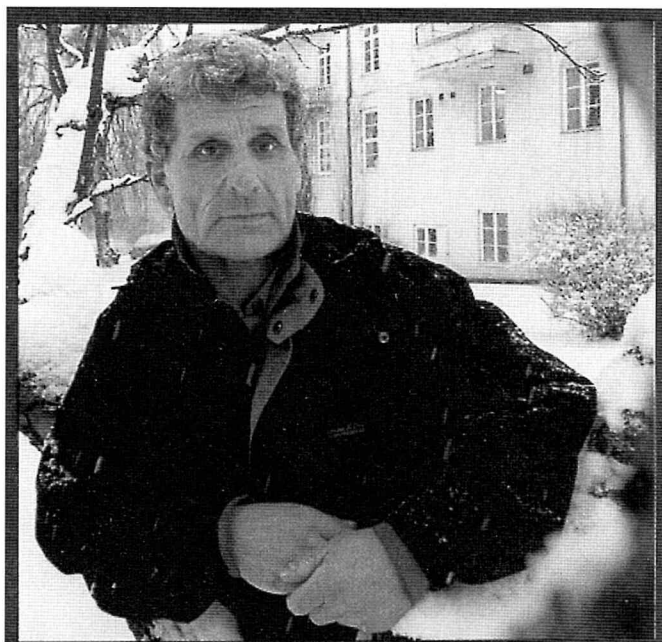
På eget initiativ, traf vi aftaler med Frelsens Hærs adoptionskontor. Hvor vi i det mindste opnåede at alle adoptivmødrene kom og havde en samtale med os og hentede barnet personligt. De oprivende angst- og grådanfald kunne undgås, når barnet gik fra vore hænder og over til den nye mors."

Alle disse børns senere skæbne ved vi ikke noget om. Vi ved, at nogle havde onde og vanskelige år, med angst og skam som reaktion på had og foragt fra omgivelserne.

Den anden gruppe børn, som jeg skal sige noget om, er de 25 krigsbørn som blev kategoriseret som åndssvage og anbragt på åndssvageinstitution i 1946.

Disse 25 børn, fra helt små til fire-fem år gamle, var børn som havde boet og fortsat boede på de tyske Lebensbornhjem. Da freden kom, var der ingen som efterspurgte eller kom for at hente disse børn, som havde tilhørt den tyske Wehrmacht. Nu var de overladt til sig selv, eller rettere sagt, de var i det offentlige varetægt. I praksis blev det psykiatrien, som tog hånd om dem. Efter en summarisk vurdering foretaget af overlægen ved den store åndssvageinstitution i nærheden, blev det besluttet, at alle børnene skulle overføres til denne institution. Den voldsomme iver efter at få dem anbragt under åndssvageforsorg havde sammenhæng med psykiaternes iver efter at få deres medicinske imperium udvidet, bl.a. i form af store åndssvageinstitutioner efter danske forbillede. Denne gruppe børn passede glimrende ind i denne professionsbestræbelse, jvfr. også den tidligere omtalte masseudredning af krigsbørnene og deres mødre som værende åndssvage.

Paul var blandt disse i praksis forældreløse børn, som blev registrerede som åndssvage og placeret på

'Let me out': Son of a Luftwaffe pilot and a Norwegian cleaning woman, Paul Hansen was raised in a Lebensborn house near Oslo. (Background) After the war, he was labeled 'retarded' and put in an institution.

Kilde: Newsweek d. 20. marts 2000

åndssvageinstitutionen Emma Hjort udenfor Oslo. Hvor forholdene var elendige. Så elendige, at Emma Hjort på det nærmeste var at sammenligne med tyske koncentrationslejre, som nogle norske politikere forskrækket udtalte det, da de besøgte anstalten efter krigen. Under krigen var dødstallene ved denne institution steget til uhyggelige højder. Pladsmanglen var prekær, noget som betød, at Paul kom til at føre en omflakkende tilværelse mellem forskellige såkaldte familiehjem, som lå under moderinstitutionen, og så forskellige specialskoler. En ekstrem usikker og angstfyldt opvækst hvortil kom, at Paul måtte slås med epilepsi og nedsat syn. Resultatet var, at han aldrig fik nogen rigtig tilknytning og tryghed, ligesom han heller ikke fik noget, der bare lignede en normal skolegang.

Ét sted fandt han imidlertid på et tidspunkt et fast holdepunkt. Det var hos en kærlig bestyrerinde på et af de mange familiehjem, han passerede igennem. Hun skrev til overlægen ved åndssvageanstalten, efter at Paul var stukket af fra specialskolen og hjem til hende:

“Det var en ulykkelig, utryg dreng vi fik hjem. Han forstod jo at han burde have holdt ud på Torshov (specialskolen), og han levede i fortsat angst for at måtte rejse et andet sted hen. Jeg troede jo også at det var, hvad der skulle ske, og turde ikke knytte ham så tæt til os som før, for at det skulle blive for hårdt for ham at rejse. Så gik tiden imidlertid, og vi fik den frygt noget på afstand.”

Åndssvageforsorgen havde imidlertid andre planer for Paul, idet han skulle placeres i en koloni et helt andet sted, 15 år gammel.

Bestyrerinden skrev igen til overlægen og bad ydmygt om at få lov til at beholde Paul. Hun ville gøre alt for at hjælpe ham:

“Han er ikke så glad for at læse, men vi har holdt det vedlige han har lært, og hvis han kan blive hjemme, så kunne De måske tillade at vi spurgte frøken Dahl, om hun ville læse med ham. Hvis han får lov til at blive, så vil vi gøre alt for at de evner han har, kan blive udnyttet – og hvis det har nogen betydning – så er jeg villig til at have ham hos mig uden vederlag.

Der har været noget helt specielt ved Paul, lige fra da han kom hertil fra Furuheim for 7 år siden.

Oversøster var med dengang, og da de var kommet ind i stuen sagde hun: Ja Paul, nu har du fundet den mor som du altid har længtes efter. Det er uforklarligt, men lige siden dengang, har Paul knyttet sig til mig og haft tiltro til mig på en særlig måde.

Herr Overlæge, jeg måtte skrive, og jeg håber inderligt på et imødekomende svar fra Dem. Med de bedste hilsner

Protestbrevet blev imidlertid ikke taget til efterretning. Beslutningen om flytning stod fast. Overlæge Ole B. Munch skrev således tilbage, i en let overbærende tone:

“Alle skal jo ud i livet, og mamas favn er ikke altid nødvendig. Det vil derfor være snævertsynet af Dem, hvis De gør Dem bekymringer over at han nu skal flyve fra reden. Det er jo

en sorg som alle mødre har, såvidt jeg har forstået.”

På trods af alle odds mod sig, klarer Paul sig ganske hæderligt gennem livet, med job og hus. Indvendigt slås han imidlertid med store følelsesmæssige traumer, som han formentlig aldrig vil blive fri af.

Pauls forsøg som voksen på at finde frem til sin tyske far, endte sørgeligt. Det viste sig, at faderen døde allerede da Paul var ganske lille.

Forskning i krigsbørnenes opvækst – formål og legitimitet

Forslag og planer om forskning i krigsbørnenes opvækst kræver, at der først føres en diskussion af denne forsknings legitimitet. Det er vigtigt at erindre sig, at ikke alle som vil blive omfattet af et sådant forskningsprojekt har interesse i, at det gennemføres.

Jeg har eksempelvis mødt reaktioner på den store offentlige interesse og begejstring for krigsbørnespørgsmålet fra en kvinde som selv er krigsbarn. Hun sagde direkte:

“Jeg brækker mig, hvis der kommer flere ivrige forskere og fortæller mig, hvor spændende og interessant min historie som krigsbarn er for forskningen. Jeg nægter at lade mig reducere til et forskningsobjekt – jeg skylder ikke forskningen at gi’ den mit liv. Jeg har ret til oprejsning for min egen skyld.”

Forskerne må gå meget forsigtigt frem og huske på, at krigsbørnene er en sammensat gruppe med formodentlig meget forskellige behov og ønsker. Mange er kommet gennem barndom og ungdomstid uden særlige vanskeligheder. Andre bærer højst sandsynligt på store personlige, men ofte skjulte tragedier. For dem vil det kunne opleves som en yderligere belastning, hvis deres historie skal frem i offentlighedens lys. Mange har brugt alle deres kræfter på at holde deres baggrund hemmelig. De har ikke selv rejst krav om forskning og har heller ikke mulighed for at beskytte sig mod, at det sker. Vi må antage, at for mange – både blandt dem som har klaret sig godt, og dem som har oplevet store vanskeligheder og lidelser – vil

en oprulning af historien blive en stor belastning snarere end en befrielse (3). Det er og bliver smertefuldt for dem, der skal bidrage med deres mest personlige og mest nedrige oplevelser og erindringer, for at forskningen skal kunne genskabe noget, som skete engang.

Det har været diskuteret at oprette en omfattende database over alle krigsbørnene, så man kunne sammenligne krigsbørnenes forhold med "normalfordelinger".

Men er det frugtbart at stille spørgsmål om, hvor vidt krigsbørnene som gruppe havde en statistisk set "anden" opvækst end andre børn i Norge i efterkrigstiden?

Selv tvivler jeg lidt på, om en sammenligning af krigsbørns opvækst med data fra "normalbefolkningen" eller "kontrolgrupper" er valid og egnet til at opfange det særegne ved krigsbørnenes oplevelser af deres barndom. Desuden, hvor vigtig og oplysende vil en sådan sammenligning egentlig være?

Snarere tror jeg, at vi bør forsøge at finde frem til de faktorer, som karakteriserede de krigsbørns barndom, som oplevede store vanskeligheder og lidelser. Et kriterium kan være, om de har været anbragt på institution. Fejlplacering på specialskole er et forhold som allerede har været trukket frem, og som kræver en særlig vurdering af samtlige faglige vurderinger og lovbestemmelser. På den anden side, er der meget som taler for, at krigsbørn som i det ydre havde nok så "almindelige" opvækstvilkår, også oplevede store traumer.

Det er de mange vilkårligheder, tilfældigheder og forskelligheder i de skæbner, som blev disse børn til del, som er det særlige ved historien, og som må frem i lyset.

Når vi skal nærme os spørgsmålet om, hvad der muliggjorde behandlingen af krigsbørnene, er der to områder som tiltrækker sig opmærksomhed: myndighedernes undladelsessynder og vor egen iboende ondskab og fejhed.

Kulisserne bag behandlingen af krigsbørnene er velfærdsstatens udvikling. De tre første tiår efter 1945 var således en gylden tid for norsk velfærdspolitik. En god socialpolitik er karakteriseret ved fravær af stigmatisering og udjævning af levekår. Men

velfærdsstaten viste sig at være et mere tvetydigt projekt: vilje og evne til at yde omsorg og varetage samfundsmedlemmernes behov, faldt sammen med stigmatisering, diskriminering og udstødning af dem som faldt udenfor de accepterede standarder, der konstituerede "folkefællesskabet".

Her fik krigsbørnene en vigtig funktion. Men det skete ikke på det officielle plan, ikke som en del af den store historie.

En gennemgang af offentlige dokumenter fra slutningen af 1940'erne viser, at krigsbørn ganske hurtigt forsvandt som en kategori i socialpolitisk og socialmedicinsk sammenhæng. Det ser ud til, at krigsbørnene efter nogle år blev nærmest usynlige for de statlige myndigheder. Hvilket ikke var ensbetydende med, at "tyskerungerne" ikke fortsat eksisterede i folks bevidsthed. Men det indikerer, at Krigsbarnudvalgets intentioner om at arbejde på at undgå stigmatisering af krigsbørnene ikke blev fulgt op af en holdningsbearbejdning fra myndighedernes side.

Således omtales sagen i Norges Barnevern i 1953:

"Stort set er alle disse børn med udenlandske soldatfædre på en udmærket måde gledet ind i befolkningen her i landet. Mange er blevet adopteret (11%) eller er i familiepleje. Eller de er hos deres egne mødre, som i mange tilfælde er kommet ind i et harmonisk familie- og samfundsliv"⁴¹.

Psykiatriske diagnoser brugt overfor krigsbørnene og deres mødre som potentielle samfundstrusler og trusler mod befolkningens kvaliteten nævnes dårligt nok på trods af de skarpe udfald i 1946. Allerede samme efterår meddelte Helsedirektoratet, at kun 25 krigsbørn skulle under statens åndssvageforsorg: "Der er ikke foreløbig konstateret åndssvaghed hos flere, og denne procent åndssvage er heller ikke stor", hed det dengang (5).

Det er vanskeligt at forklare denne nye holdning med, at psykiatrien havde forladt denne type diagnoser allerede på 1940-tallet. En mere nærliggende forklaring er, at "folkefornuften" sejrede over videnskaben; diagnosen faldt på sin egen iboende urimelighed. Ethvert menneske kunne med det blotte øje se, at disse kvinder og børn ikke

en masse var "åndssvage". Men at de fortsat var fjenden, eller fjendens børn, det var folk klare over. Hvilket mange af dem også fik at føle.

Kløften mellem et officielt syn på den ene side, og mange krigsbørns oplevelser af forfølgelse og trakassering på den anden, er påfaldende. Vi må søge andre steder end i de offentlige dokumenter for at finde den viden, vi er på jagt efter. Krigsbørnenes egne livshistorier er her en uhyre vigtig kilde. At fortælle sin livshistorie kan også fungere som et terapeutisk virkemiddel – et aspekt som kan have sin betydning i forhold til krigsbørnsproblematikken⁶⁾.

Denne "psykologiske" sandhed som eksisterer side om side med den faktiske "historiske sandhed" er nødvendig for at kunne danne det mest muligt fuldstændige og rigtige billede, som Barbro Sætersdal udtrykker det⁷⁾. Dette ville udgøre et typisk "bottom up" eller indefra perspektiv som kan udfylde det "top down" perspektiv som studiet af myndighedernes holdninger og praksis udgør. Livshistorien udgør den "lille historie", enkeltmenneskets historie i mødet med den "store historie" repræsenteret ved tidens politiske, videnskabelige og faglige diskurser.

En anden vigtig indfaldsvinkel kan være et etnologisk studie af folks forestillinger om krigsbørn efter samme mønster som Barbro Sætersdals studie af folkelige forestillinger om funktionshæmning⁸⁾. Et mere præcist videnskabeligt begreb er sociale repræsentationer. Sådanne hjælper mennesker til at forstå deres sociale omgivelser og giver gruppemedlemmerne en fælles identitet, giver legitimitet og rettesnor for, hvad der er socialt acceptable handlinger.

Sætersdal understreger, at de etnologiske beskrivelser altid er placeret i en kontekstuel sammenhæng, knyttet til tid og sted, mennesker i deres lokalmiljø. Reidar S. Østerhaug giver denne beskrivelse af accepterende holdninger til "børnehjemsbarnet Knut" og "tyskerungen Anne" fra et lokalmiljø på Østlandet i 1950'erne:

"....Knut og Anne deltog også meget i legen. Men der hang noget ved disse to nabobørn. Selv om det var diffust og svagt artikuleret, var vi ikke i tvivl om at de var anderledes. Vi kunne godt lege med dem, når det var ude,

men de fik ikke lov til at komme med ind. "Børnehjemsbørn" og "tyskerunger" havde vi forståelsen af, at vi ikke måtte komme for tæt på⁹⁾.

Andre oplevede en mere brutal behandling; at blive sparket, spyttet på og slået – og blive sendt ud af klasseværelset af læreren når fædrelandssangen skulle synges (hvilket i parentes bemærket skete tit i den norske skole i efterkrigstiden).

Hvad har skabt de forskellige emotionelle klimaer? Hvad har eksempelvis gjort, at nogle bygder har været "mere inkluderende og rummelige end andre", er det spørgsmål Sætersdal rejser¹⁰⁾. Kåre Olsen er inde på det samme fænomen i sin bog om krigsbørn, i beskrivelsen af hvordan enkelte bygdesamfund og byer forfulgte og chikanerede kvinder, som var mistænkt for kontakt med tyskere. Andre steder skete dette ikke, eller det skete i meget mindre udstrækning¹¹⁾.

Spørgsmålet kan også vendes om og stilles positivt: hvad er det som giver det enkelte menneske moralsk kraft og mod til at følge egne opfattelser, og protestere på tværs af vedtagne sandheder og konventioner?

I mine øjne er ægteparret Murphy og bestyrerinden for børnehjemmet, som Paul mødte, repræsentanter for netop dette – det personlige møde – et oprør mod de trygge sociale konventioner vi støtter os til, og som tilsyneladende befrier os for moralsk ansvar og det at skulle foretage vanskelige personlige valg. Det er de mennesker, som går på tværs af konventionerne, vi bør koncentrere os om, og som kan oplyse os i denne historie.

Til syvende og sidst er det måske mere et forsoningsarbejde, det drejer sig om. Forsoning mellem dem, der har begået overgreb og ofrene, mellem samfundet og børnene. Men også et internt opgør bør man håbe på, især indenfor psykiatrien. Et opgør med videnskabens iboende magtarrogance og retfærdiggørelsen af sig selv som herrer over liv og død. Livsfarligt for dem som rammes, men samtidigt ynkeligt når vi tænker på, hvem de i kraft af deres kundskaber har hersket over. Hvem var fjenden, udstødte kvinder og små børn!

Afslutning

Dette er ikke kun historien om "warbabies" eller "Soldatenkinder" – et fænomen som alle krige har frembragt og som historien er fuld af. Dette er historien om et ganske specielt tilfælde af krigsbørn. Så specielt at nationale såvel som internationale TV-stationer har været optaget af det. Engelske BBC og amerikanske ABC har været i Norge for at vise verden, hvad der skete med de børn, nazisterne planlagde skulle være de ypperste eksemplarer af den ariske race, men som fik så tragisk en skæbne som det modsatte, nederst på samfundets værdiskala.

Medierne har altså allerede lugtet sensation og udnytter sagen til det, de kan bruge den til. Sagen om de norske krigsbørn får let et socialpornografisk anstrøg – er en anledning til elendighedsbeskrivelser, som skaber moralsk panik og løfter journalister og medier til de store nyhedsoverskrifter og oplagstal.

Forskerne på deres side tvinges til at indtage en mere puritansk, ikke-normativ holdning. De skal komme frem med de kølige fakta, forklare og rejse modforestillinger – forskningen skal tilstræbe et ideal om objektivitet. Med andre ord er det ikke vores opgave som forskere at tage afstand, på et moralsk grundlag, fra det som skete dengang.

Det er imidlertid ikke let at blive henvist til rollen som udelukkende kundskabssøgende og forklarende. Jeg har selv oplevet ubehaget ved at blive opfattet som legitimerende, da jeg skulle forklare baggrunden for anbringelse af en gruppe krigsbørn på åndssvageinstitution. Folk syntes, jeg undskyldte, når jeg (objektivt) forklarede sammenhængen, som denne historie indgik i.

Den svenske sociolog Mårten Söder mener, at den type forskning som jeg her taler om – og som handler om forandringer i samfundets moralske diskurs – må ske udfra et grundlag han kalder "den tredje vej". Og som Söder mener at genfinde hos den norske sociolog Kari Wærness¹²⁾. Wærness udmærker sig ved tre indfaldsvinkler, som jeg tror kan være nyttige også for forskningen omkring krigsbørnene. Dels at kunne sige noget, som har et sandhedsindhold indefra eller nedefra, også selv om det ikke foreligger eksakt forklaret eller formuleret. Og så være omhyggelig med at undersøge praksis.

Hvilket bringer os tilbage til debatten som var vort udgangspunkt – er det jura i form af pengeerstatninger, er det forskning, eller er det forsoning som skal til i denne sag?

Efter min opfattelse, er det først og fremmest vigtigt at holde bevisførsel i forbindelse med erstatningssøgsmål langt væk fra forskningen. Forskningen i krigsbørnenes opvækst kan ikke have som formål at skulle bruges til at skaffe penge. Den må have et videre sigte, et mål som angår os alle både i forhold til vores fortid, nutid og fremtid.

Oversat fra norsk til dansk af Benny Lihme.

Noter:

- a: I norsk juridisk terminologi tales der om "billighetserstatning" (billighet = rimelighed). En art retfærdighedsvederlag, der ydes i en lang række sammenhænge, hvor tiltag har været til skade for en persons senere liv.
- b: Ifølge professor i socialantropologi Jan Brøgger (Aftenposten d.3.4.2000: "De brennemerkede kommer ut av skapene"), blev der i perioden 1930-1960 født ca. 100.000 børn af medlemmer af Nasjonal Samling i Norge. Baard H. Borge ved Høgskolen i Harstad er netop startet på en undersøgelse af denne gruppe, finansieret af Norges forskningsråd.

Referencer:

- 1. Humphreys, Margaret (1995) *Empty Cradles*. London: Corgi Books.
- 2. Murphy, Cecilie og John (1949) *Innberetning om heimen for norske "krigsbarn" som er ført fra Tyskland til Norge*. I: Norges forskningsråd (1999) En vitbok. Utvalgte offentlige dokumenter om krigsbarnsaken.
- 3. Her henvises til NESH, Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, jus og humaniora, Oslo 1999, punkt 22.
- 4. K.G. (1954) Soldatbarn. *Norges Barnevern* nr.6 1954 s.90.
- 5. Aftenposten 28.10.1946. "7000 tyskerbarn adoptert. Helsedirektoratet drar omsyn for 25 åndssvake."
- 6. Skumsnes, Anne (1999) Å fortelle om sitt liv. *Embla*, 4, nr.4 s.42-47.
- 7. Sætersdal, Barbro (1998) *Tullinger, skrullinger og skumlinger. Fra fattigdom til velferdsstat*. Oslo: Universitetsforlaget.
- 8. Sætersdal 1998.
- 9. Østerhaug, Reidar S. (1999) Barnehem – til barnets beste? Et historisk tilbakeblikk på barnehemsetablering i 1830-årene. *Nyhedsbrev* nr.15 1999, s.26. Red. Birgit Kirkebæk, Center for handicaphistorisk forskning, Danmarks Lærerhøjskole.
- 10. Sætersdal 1998 s.125
- 11. Olsen, Kåre (1998) *Krigens barn. De norske krigsbarna og deres mødre*. Oslo. Forum Aschehoug.
- 12. Söder, Mårten (1999) Kan forskning skapa insikt? Exemplet tvångssteriliseringensdebatten. I: Christensen, Karen og Liv Johanne Syltevik (red.): *Omsorgens forvitring? Antologi om velferdspolitiske utfordringer*. Oslo: Fagbokforlaget.

Eva Simonsen er forsker dr.scient, ansat ved Skådalen kompetansesenter (et statlig spesialpedagogisk støtte-system i Oslo).